

**Жанна Янковська**

## **ХУДОЖНІЙ КОД НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ «ТРИ МАРТИ» ІРИНИ САВКИ**

*Термін «ідентичність» є полісемантичним і наскрізь людиновимірним. Найбільш значимою серед інших вчені вважають саме національну ідентичність, яка проявляється через риси ментальності етнофорів, у рисах їхнього характеру, поведінки, переконаннях і навіть у зовнішності.*

*У художніх творах також чітко простежуються ці риси. Зокрема, у цій розвідці проаналізовано, як відображено риси національної ідентичності у романі «Три Марти» сучасної письменниці Ірини Савки.*

**Ключові слова:** ідентичність, ментальність, характер, Ірина Савка, роман «Три Марти».

**Janna Yankovska**

## **THE ARTISTIC CODE OF NATIONAL IDENTITY IN THE NOVEL «THREE MARTHAS» BY IRYNA SAVKA**

*The term «identity» is polysemantic and thoroughly human-dimensional. Among others, scientists consider the national identity to be the most significant, which is manifested through the features of the mentality of ethnophores, in their character traits, behavior, beliefs, and even in their appearance.*

*These features are also clearly visible in works of art. In particular, this investigation analyzes how the features of national identity are reflected in the novel «Three Marthas» by the modern writer Iryna Savka.*

**Keywords:** identity, mentality, character, Iryna Savka, the novel «Three Marthas».

Сьогодні поняття ідентичності широко використовується в наукових дослідженнях. За «Енциклопедією сучасної України», термін «ідентичність» походить від латинського «*identicus*», що означає однаковий тотожний [1]. Дослідники виділяють різні типи ідентичності в залежності від того, за якими критеріями розпізнають те чи інше явище, народ чи людину: національна, етнічна, культурна, релігійна, соціальна, професійна і т. д.

Національна ідентичність серед усіх цих видів є найбільш значимою, оскільки визначає ідентифікацію особистості у приналежності її до певної етнічної спільності, народу, нації, культури, що, відповідно, зумовлює її ставлення до інших та самої себе, а також спонукає задуматися над тим, як ідентичність співвідноситься із ментальністю, менталітетом й такими його складовими, як характер, звички, поведінка, навіть зовнішність.

В умовах військових протистоянь, а надто в часи повномасштабних війн між різними народами-націями, проблеми усвідомлення національної ідентичності постають надзвичайно гостро. Це можемо простежити нині в Україні, під час російсько-української війни, яка триває. У цих умовах постає нагальна потреба переосмислення українських культурних цінностей та історії. Виборюючи нині свою справжню незалежність на полі бою, Україна поступово позбавляється болісних рефлексій «радянщини», прокреслюючи шляхи подальшого національного поступу в умовах незалежності.

Проживання у поліетнічному світі (а він сьогодні є саме таким), в умовах протистоянь загострюється не лише відчуття власної ідентичності, але й міжетнічні відносини, навіть у повсякденному житті, де така взаємодія буває не такою однозначною, як на полі бою. І «вирівнювання» таких стосунків, долання міжнаціональної ворожнечі – процес дуже складний, що може тривати десятиліттями, а то й століттями, якщо взагалі можливий. Реально таке протистояння та міжнаціональна ненависть можуть бути подолані тільки між самодостатніми народами, коли, вийшовши з-під впливу «негативних державних лідерів» та політики експансії, вони проводять мирну політику, що базується на ідеях міжетнічного плюралізму. Сьогодні можемо це простежити у відносинах між Україною з одного боку та Польщею й Німеччиною з другого.

Проте на скрижалях історії відносини України з цими державами також не були однозначними. Ми пам'ятаємо операцію «Вісла», «волинську трагедію» та інші політичні події, пов'язані із нині дружньою Польщею, а надто II Світову війну, яка надовго посіяла зерно незгоди між українським та німецьким народами. І це не тільки ідеї, політичні перипетії, але й зламані чи змінені долі цілих родин, взаємодія із представниками інших національностей. Про це найбільше, включаючи емотивний аспект, можемо дізнатися не лише з історичних анналів та праць, але і з художніх творів, адже авторська словесність – це «художнє відображення дійсності».

Цікаво про вияв та стосунки представників різних національних ідентичностей в роки II Світової війни та у повоєнний період писала у своїх творах сучасна письменниця Ірина Савка, іноді використовуючи метод біографізму, родинні історії, вияскравлюючи риси героїв за допомогою художньої деталі, що їй вдається надзвичайно добре. Особливо ця проблема оприявлена у її новелах із збірки «Шипшинове намисто» [2] та автобіографічному романі «Три Марти» [3]. Серед новел, у яких відображена ця тема, варто назвати твори «Шипшинове намисто», «Кася з дідом», «Під ранок», «Гобелени долі», деякі інші. У них іноді буквально декількома штрихами або за допомогою художньої деталі письменниця ідентифікує найбільш яскраві риси українців, євреїв, німців, поляків, також підкреслює, що серед представників цих народів є різні характери, а при взаємодії або тривалому перебуванні серед представників іншого етносу ці риси ніби «притираються», «пом'якшуються», навіть синтезуються. Щодо українців, то вони зображені такими, що люблять рідну землю (це їх архетипна риса), готові прийти на допомогу іншим, ризикуючи у складний воєнний час навіть своїм власним життям (новела «Під ранок»), шанують родинні цінності, як, скажімо, в новелі «Шипшинове намисто», де шипшиновий куц є наскрізною деталлю, яка символізує продовження роду. Але Ірина Савка не боїться писати й про негативні риси тих же українців, що уособлені, наприклад, в образі Генделіка зі згаданої новели «Під ранок».

Польська ідентичність представлена у новелі письменниці «Гобелени долі», в образі Марисі, доглядальниці пані із Відня –

Матільди. Вона стримано пронесла крізь життя хрест своєї нелегкої долі, маючи вроджену шляхетність та стриманість. Проте найвиразніше простежується взаємодія представників польської та української ідентичності за сторінками «родинної саги» Ірини Савки «Три Марти».

Три жінки протягом життя торкнулися серця головного героя Романа, і за іронією долі усі мали одне ім'я. Перше його кохання – Марта Закревська із його рідного села, «красива, багата, яка мала бути його» [3, с. 25]. Вона була україркою, але батьки розлучили їх, видавши дівчину заміж за поляка. А його ще довго не відпускали «їхні весни, де зріло їхнє кохання, що обіцяло бути вічним» [3, с. 25]. Його кохана виїхала до Польщі, довгі роки прожила там, засвоїла багато рис, які єднали її з цим народом. Коли через багато років вони зустрілися, то Роман ображено озвався: «Ви давно польська пані. [...] Згадали про українського хлопа, чи це знов якісь панські бадури?» [3, с. 107] І хоч опісля він злагіднів та поговорив із нею ласкаво, з жалем та гіркотою в душі, проте в цьому звертанні відчувається різниця ідентичностей, що підсвідомо виринула у розмові. Адже вона, послуховавши батьків, згордувала ним, обравши за чоловіка поляка.

Друга Марта Зборовська (в заміжжі Іванич) – із поляків, які залишилися жити в його селі після переселення. Це його дружина, з якою одружився спочатку у пам'ять про своє перше кохання, але потім полюбив усім серцем, ростив із нею доньку Марійку. Вона усвідомлювала себе полькою, проте, виростаючи і живучи між українцями, увібрала багато наших рис ідентичності, навіть свята святкували разом («жили разом, на Різдво ділилися вечерями» [3, с. 80]), оскільки костел у селі зруйнували, хоч жінка про нього пам'ятала і «завжди була насторожі, у відданості і щасті, що він у неї є» [3, с. 26]. Вона була натурою шляхетною, проте, як україрка, поступливою, м'якою, роботящою. За те її, особливо після заміжжя прийняли в українській громаді, поважали, вважали мудрою, розсудливою жінкою, радилися із нею, оскільки була примирливою, давала раду й на полі, й у сім'ї, вміла втамовувати пристрасті, які іноді збурювалися у її думках.

Родина героїні вирішила не переселятися до Польщі, а залишитися в Україні. Як відзначає вона у своїх роздумах-спогадах,

«скрізь є люди з дурним розумом» [3, с. 80]. Вона пригадує, як її й таких, як вона ображали місцеві дівчата-українки (молодь завжди відзначалася загостреним радикалізмом), називаючи «мазурками», не пускаючи на свої свята і гуляння. Дуже добре пам'ятає вона, як Стефка Задирачка (так її називали по-вуличному) кричала: «До нашого фестину ляхам зась, сидіть собі тихо, ваше вже не мелеться!» [3, с. 80], ще й у розпалі розірвала на ній нову «чорну плісовану спідничку» [3, с. 80], коли йшла з подругами на «український фестин» зі співами й танцями. Багато вона пережила й коли заміж виходила за українця.

Ментальність жодного народу не була однорідною, в тому числі й українців та поляків, описаних в аналізованому романі. Брат Марти, Марек, виїхавши до Польщі, зазнавав усе подальше життя зневаги за те, що його сестри «замішалися шлюбом із місцевими українцями» [3, с. 80]. А такі, як він, хотіли тільки «спокій в хатах без принижень, вони не бидло у своєму домі» [3, с. 80]. Із цього можемо судити про гордовитість поляків, нетерпимість та дещо зневажливе ставлення до українців. Хоч не такою була «третья Марта» у житті Романа.

Із третьою Мартою Домбровською, самотньою полькою (чоловік помер перед війною), Роман зустрівся у Польщі, вона порятувала його, коли утік із німецького полону. Одного разу між ними виникла мимовільна близькість. Роман повернувся додому, в Україні, а в Польщі зростала його донька Анета.

Цікавою є колізія роману, вибудована так, що всі ці Марти присутні у житті героя до кінця. Марта Домбровська з донькою Анетою приїждять до України і гостюють у сім'ї Романа, нічим, навіть натяком не виказуючи погорди чи зневаги до українців. Матір зберігає таємницю народження доньки. Про це він дізнається тільки на її весіллі. А нареченим дівчини став Влодек – син Марти Закревської «першої», українки, яка була першим нездійсненим коханням Романа. За текстом твору можна простежити, як взаємодіють та переплітаються ознаки ідентичностей трьох однойменних героїнь.

**Використані джерела:**

1. Енциклопедія сучасної України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13770>.
2. Савка І. Шипшинове намисто. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 158 с.
3. Савка І. Три Марти. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 256 с.